

‘Leef alsof elke dag de laatste kan zijn’

Stel dat in een verbroken relatie één van beiden voorstelt: ‘Laten we opnieuw beginnen’.

Volgens Nietzsche is deze vorm van opnieuw beginnen zeer naïef: ‘Het verleden helemaal loslaten, is onmogelijk.’

Elselien Dijkstra

Stel je wilt opnieuw beginnen, je wilt je leven verbeteren, je verleden achter je laten. Laten we het bescheiden houden: je wilt stoppen met roken. Je gooit je sigaretten weg en zegt: ik begin met een schone lei. Maar ben je daarmee daadwerkelijk opnieuw begonnen? De Nijmeegse hoogleraar Paul van Tongeren schetst een paradox: ‘Enerzijds zet je een streep door je verleden, maar anderzijds laat je daarmee juist zien dat je weet dat er een geschiedenis is. Zo lang iemand zegt: ik ben gestopt met roken zit hij vast aan het roken, ook al is dat op een ontkennde

manier. Hij is voortdurend bezig om *niet* een sigaret op te steken. Opnieuw beginnen lijkt op het stoppen met roken, het is een soort vastzitten in de modus van ontkenning.’ Van Tongeren is Nietzsche-specialist, en Friedrich Nietzsche is dé filosoof die we moeten raadplegen als we nadenken over ‘opnieuw beginnen’. Allereerst vanwege Nietzsches fascinerende idee van de ‘eeuwige wederkeer van het gelijke’, de gedachte dat alles altijd en eeuwig in dezelfde volgorde weer opnieuw begint. Nietzsche spreekt van een voortdurend *Da Capo*, het teken in de muziek dat aangeeft dat een gedeelte opnieuw moet worden gespeeld. Daarnaast laat Nietzsche het verband zien tussen onze alledaagse opvatting van tijd en de consequenties daarvan voor de manier waarop wij ons leven betekenis geven.

Naïef

Om bij die alledaagse opvatting te beginnen, haalt Van Tongeren een liedje van Herman van Veen aan: ‘*Je kunt toch weer opnieuw beginnen?* Een mooi liedje. Het gaat erover of je net kunt doen alsof wat er geweest is, er niet is geweest. Dus écht opnieuw beginnen. Dan zie je opnieuw beginnen als “met een schone lei beginnen”, zonder last van het verleden opnieuw beginnen, doen alsof er niets aan de hand is. Zoals wanneer een relatie stukgaat, en een van beiden de zaak probeert te redden door te zeggen: we kunnen toch opnieuw beginnen?.’ Volgens Van Tongeren zou Nietzsche deze vorm van opnieuw beginnen bestempelen als zeer naïef. ‘Nietzsche zou nooit het gewicht van de geschiedenis helemaal willen laten verdwijnen. Wie zegt opnieuw te beginnen, ontkennt dat we nooit

‘Nietzsche - Quattro Stagioni in het zwarte gat’, door Erik Bindervoet. Vier seizoenen in Nietzsches leven: moeder en zoon, briljante student, profeet van de Übermensch en nacht van de waanzin.

met een echt schone lei kunnen beginnen. Het verleden helemaal loslaten en doen alsof iets nooit heeft plaatsgevonden of geen invloed meer op ons heeft, is onmogelijk.’ Het tegenovergestelde is volgens Nietzsche ook onmogelijk, zegt Van Tongeren. ‘Je kunt het verleden niet terughalen. Als we nog een keer die stukgelopen relatie als voorbeeld nemen, zou je dan kunnen zeggen: zullen we gewoon weer doen zoals vroeger? Maar net zo min als je met een schone lei kunt beginnen, kun je op oude voet verder gaan en net doen alsof er niets is gebeurd. Zo is het eveneens onmogelijk ‘oude’ normen

en waarden terug te halen, waar tegenwoordig voor wordt gepleit. Nietzsche bekritiseert een overmatig historisch denken, zoals in zijn tijd gebeurde met “Hellenofilie”, het aanbidden van de Griekse cultuur. Het verleden weer helemaal in zijn oude glorie terughalen naar de tegenwoordige tijd, vond hij niet wenselijk. Hij prefereerde de houding tot de geschiedenis ten tijde van de Renaissance. De Renaissancekunstenaar nam niet zo maar de idealen van de Grieken over, maar probeerde ermee te wedijveren; hij probeerde de Grieken te overtreffen. Zo ontkennde hij het verleden niet, maar hechtte er

ook niet té veel waarde aan.’

Wie echter de geschiedenis te belangrijk maakt, en gebeurtenissen alleen waardeert door deze te plaatsen in een historische ontwikkeling, doet volgens Nietzsche geen recht aan die gebeurtenissen of personen. ‘Rafael – in Nietzsches ogen een genie – beheerste zijn kunst zodanig tot in de finesses, dat zijn portretten niet alleen maar in termen van een bepaalde ontwikkeling kunnen worden begrepen. Zijn werk is een boven-historische norm geworden.’

Eeuwige wederkeer

Dat bovenhistorische, daar is het Nietzsche om te doen, en daar draait het ook om in de gedachte van de eeuwige wederkeer van hetzelfde, ofwel het Da Capo. Op het eerste gezicht lijkt dat vreemd, want blijf je niet juist hopeloos in het verleden vastzitten, als alles wat gebeurt zich tot in eeuwigheid herhaalt? Van Tongeren legt uit dat het bij Nietzsche niet gaat om een feitelijk bewijs dat we alles wat we beleven, tot in het oneindige opnieuw beleven. Het is geen beschrijving, het is een appèl: zou je dit leven, zoals je het thans beleeft, nog eens en nog ontelbare keren opnieuw willen leven? Van Tongeren: ‘Als je je voorstelt dat je het leven tot in de oneindigheid opnieuw beleeft, krijgt ieder moment in dat leven een absolute waarde. Wat Nietzsche probeert te doen is een manier van leven te vinden die de zin van elk moment in dat moment zelf ziet.’ Juist omdat we ons het moment tot in de eeuwigheid herhaald voorstellen, krijgt het een bijzondere – absolute – betekenis. Dat klinkt heel zwaar, niet ieder moment is ons immers welgezend, laat staan dat we het tot in de eeuwigheid herhaald zouden willen zien, maar volgens Nietzsche werkt het appèl van de eeuwige wederkeer juist bevrijdend en verlichtend. Zo lang we het lot zien als iets dat ons van ‘buiten’ overvalt, zijn we er ook hopeloos aan overgeleverd. Maar je kunt het lot ook radicaal naar je toetrekken, door te zeggen dat je het tot in eeuwigheid zou willen herbeleven. Je valt dan samen met het lot, in plaats van dat het je overvalt. Je hebt het *gewild* - en juist daardoor overstijgt je het. De bevrijding schuilt in de afirmatie; voor Nietzsche is de eeuwige wederkeer het paradoxale samengaan van lot en vrijheid, ‘frei im liebevollsten Muss’.

Eindelijk rust

Voor Van Tongeren staat Nietzsches idee van de eeuwige wederkeer – en daarmee de verabsolutering van het moment – voor een radicaal andere opvatting over tijd dan die in onze cultuur zo dominant is. ‘Wij denken historisch, lineair. Je studeert om een diploma te behalen. Je haalt een diploma om een baan te krijgen. Je zoekt een baan om je leven op een bepaalde manier in te richten. Je werkt om op vakantie te kunnen gaan. Dat zijn allemaal lineaire manieren van denken. Elk moment op zichzelf stelt in die vorm van redeneren niets voor. Niets heeft op die manier een waarde op zichzelf. De enige momenten die een waarde op zich toegekend krijgen,

zijn die waarop je eindelijk even kunt uitrusten. Hè hè, eindelijk rust, zeggen we dan. Maar ook die momenten worden weer lineair gewaardeerd: je rust uit om weer fris aan het werk te kunnen. Dat zijn allemaal negatieve bepalingen.’

In een lineaire tijdsopvatting worden dus alle gebeurtenissen gewaardeerd in relatie tot een ander moment, ten opzichte van iets dat later of eerder is gebeurd. Volgens Paul van Tongeren blokkeert Nietzsches idee van het Da Capo deze manier van zin geven. Als alles zich eeuwig herhaalt, kan ieder moment niet meer alleen op basis van zijn functie voor iets anders worden gewaardeerd. ‘Een voorbeeld is de oprichting van de Europese Unie. Wij zien de waarde daarvan in het licht van de Tweede Wereldoorlog. De Europese Unie is opgericht om te zorgen dat er nooit meer oorlog zou komen in Europa. Vanuit een lineair perspectief kunnen we dan zeggen: De EU is waardevol, want ze heeft haar doel gerealiseerd. Maar stel dat, volgens Nietzsches gedachte, alle verschrikkingen van de oorlog eeuwig plaatsvinden en steeds opnieuw zullen plaatsvinden, dan verliest in die context de oprichting van de Europese Unie volledig haar zin. Dat is de nihilistische kant van het Da Capo. Tegelijkertijd maakt de gedachte van de eeuwige terugkeer het mogelijk om de eigenlijke zin van een moment te ontdekken. Die moeten we zoeken in het moment zelf.’

Nieuw begin

De enige manier van waarden die dan overblijft, is het moment op zichzelf te waarden, onafhankelijk van een externe, doelgerichte maatstaf. Op het gebied van de beeldende kunst kun je duidelijk zien welke invloed lineaire en circulaire tijdsopvattingen hebben. ‘In de hedendaagse kunst is een ontwikkeling te zien van pogingen om iets nieuws te doen. Tot de negentiende eeuw werd een steeds grotere perfectie van het beeld nagestreefd tot op het niveau van de fotografie. De perfectie was bereikt, dus was er behoefte aan een nieuw begin. Bijvoorbeeld door tegen de geschiedenis in te gaan. Er werd een lijst gemaakt in plaats van een schilderij, in plaats van een voorstelling wordt een zwart vlak geschilderd. Maar dit idee van opnieuw beginnen staat – net zoals het stoppen met roken – nog volledig in lijn met wat voorafging. Ergens tegenin gaan is niet hetzelfde als er afscheid van nemen.’

‘Er zijn ook kunstenaars die meer nietzscheaans genoemd zouden kunnen worden. Dat zijn bijvoorbeeld kunstenaars die de waarde van het moment op zich proberen te benadrukken. Bijvoorbeeld kunstwerken die vergaan met de seizoenen, of bijvoorbeeld landschapskunst waarbij het kunstwerk een wordt met de omgeving. Laatst hoorde ik een regisseuse van een toneelgezelschap dat steeds korte voorstellingen maakt en bewust geen publiciteit zoekt. Dat is een manier van leven die past bij Nietzsches ideaal. Een splend leven van dansen en zingen noemt Nietzsche het ook wel. Mensen die zo leven, zoeken de waarde van ieder moment in het moment zelf. Leef alsof elke dag de laatste kan zijn, die gedachte. Op die manier zijn zij bevrijd van de last van het verleden. Degene die zo weet te leven, maakt elk moment maximaal nieuw.’

